

Božidar Šekularac, *Crna Gora u doba Balšića*. Cetinje: 2011, 318.

Pozitivan zaokret u crnogorskoj medievnoj produkciji posljednjih godina ogleda se u nekoliko izdanja koja tretiraju srednjovjekovnu tematiku, napose period vladarske dinastije Balšića. Istaknuti crnogorski medievista, akademik Božidar Šekularac, nakon monografske obrade dinastije Vojislavljevića iz 2007. godine pažnju je posvetio i na hronološki mlađu dinastiju Balšića. Unatoč činjenici kako je ovaj period kroz zasebne članke solidno zastupljen, struka nije raspolagala publikacijom u kojoj je sva problematika Balšića predstavljena između dvaju korica. Sa tiražom od 800 primjeraka izražena je namjera izdavača da knjigu učini dostupnom kako pripadnicima struke, tako i široj čitalačkoj publici. Izdavač ovog izdanja, štamparija Obod, krojeći interesantnu i kreativnu fizičku dimenziju ove knjige, čini je svakako privlačnom potencijalnom čitaocu, a kvalitetnim uvezom obećava dugogodišnji staž na policama kućne biblioteke.

Posmatrajući unutrašnju sadržinu ovog izdanja uočava se kako je autor štivo razdijelio u 11 zasebnih poglavlja nastojeći time olakšati materiju i uspostaviti razvojne crtice za svaki dio zasebno. Koncipiranje knjige po ovo principu neminovno zahtijeva formiranje vezivnog tkiva koje poput mostova čitaocima omogućava prelaz iz jednog tematskog okvira u drugi. Autor je i u tom segmentu nastojao ponuditi adekvatno rješenje. Međutim problemska osnova ovakve koncepcije leži u činjenici

što je čitalac prinuđen nekoliko puta prelaziti identičnu hronološku distancu istog podneblja sa različitim akterima, što može izazvati određen vid zasićenja materijom. Kako se to jasno zrcali još iz uvodnih napomena, autor nastoji uspostaviti dinastičke linije od dukljanske države Vojislavljevića preko Balšića do kasnijih Crnojevića, pri čemu je čvrsto naslonjen na stanovište kako je prostor Zete u doba Balšića neovisan i samostalan, te je izrastao iz karakterističnog statusa iz vremena Nemanjića.

U prvom poglavlju naslovljenom *Ime i porijeklo Balšića* (21-28) autor se opredijelio za tumačenje hronološki najudaljeniji faze koja se tiče porijekla porodice i imena Balšića. Kako to inače biva za okvire koji nemaju adekvatnu izvornu podlogu i po pitanju porijekla Balšića u dosadašnjoj historiografiji konstruisane su brojne teorije. Jedna od historiografskih struja zastupala je mišljenje kako se širenjem anžuvinskog uticaja na južnu Italiju plemić Bertrand de Baux našao na tom prostoru, te da je kasnije njegova porodica vladala Ahejom i kasnije Konstantinopoljem. Po ovoj teoriji francuskog povijesničara Lenormana, potomci ove porodice su bili i Balšići. Teorije po kojima su Balšići izvorna albanska porodica koja se izdigla i zavlada Zetom, te da su korijeni ove porodice vlaški, također su neosnovane. Prema mišljenju autora, Balšići su potekli sa prostora na kojem su i vladali, potkrepljujući tezu činjenicom kako je Balša autohtono ime na ovom području.

Nije na odmet i ovom prilikom naglasiti kako onomastička i kompletna lingvistička ostavština nije pouzdan faktor utvrđivanja porijekla. To su elementi koji olako prelaze iz jednog jezika ili sa jednog prostora u drugi, vodeći naučnika na stranputice povijesne realnosti.

Nastojeći sublimirati historijat političkih odnosa Balšića, ratova i orijentacije prema susjedima, autor je u drugom poglavlju pod naslovom *Vladavina Balšića* (29-48) priredio kratku besjedu, uvertiru u daljnju i detaljniju raščlambu. U ovom pregledu interesantno je pratiti pojedine dionice u kojima se zrcali autorov put po obroncima između subjektivnosti i objektivnosti. Odvezivanje Balšića stega srpskog cara Uroša nemoguće je jednom tačkom ucrtati na lentu vremena. Osamostaljivanje se zasigurno desilo šezdesetih godina. Međutim, podatak iz 1360. godine, prema kojem car Uroš upućuje dubrovačke trgovce da "gredu na Zetu na Balšiće", ne mora nužno označavati već osamostaljenu vladarsku porodicu, pogotovo zbog činjenice što se radi o riječima cara koji je vladao ovim prostorom. Teza o Balšićima kao obnavljačima dukljanske države i nasljednicima Vojislavljevića konstruisana je u kontekstu obezbjeđivanja kontinuiteta državnosti na ovom teritoriju. U vrtlogu povijesnih previranja u Srpskom carstvu, Balšići su se našli kao najmoćniji i najsposobniji na ovom teritoriju, te su uspostavili i formirali svoju vlast. Teško je definisati njihov odnos spram ranijim državama na ovom području, iako bi u tom kontekstu pronašli mirno utočište za legitimizaciju svoje vlasti. Ako posmatramo odnos Balšića sa susjednim albanskim plemstvom, Mlečanima, Osmanlijama, Kotorom, te Nikolom Altomanovićem uočićemo kako je ova ratoborna dinastija legitimaciju svoje vlasti

pronašla u oštirini vlastitog mača.

Okvir naslovljen *Balšići i Venecija* (49-58) predstavlja segment njihove prošlosti o kojem smo najdetaljnije informirani. U višedecenijskim odnosima zrcali se kako je odnos ova dva aktera u suštini označavao i polarizaciju moći na ovom podneblju. Venecija kao krupna trgovačka sila nastojala je osigurati neometan prevoz roba preko Jadrana, te im je posjedovanje luka u Zeti bilo ključno i zbog nastojanja da osiguraju prevagu u odnosu na dubrovačke trgovce. Historijat političkih odnosa Balšića i Venecije protkan je učestalim sukobima, od kojih su najmarkantnija dva Skadarska rata, traženju saveznika, te mirenjima po najpovoljnijim mogućim uslovima. Upravo su mirovne misije uvjetovale razmjenu poslanstava koje je autor unutar ovog dijela izdvojio kao poseban segment. Nastojeći utkati u štivo što je moguće više informacija u širokoj prostorno-hronološkoj dimenziji, autor je u pojedinim etapama nesvjesno formirao nepregledan sadržaj.

Uloga Katora u širem kontekstu političko-privrednih odnosa Zete sa okolnim susjedima obrađena je u dijelu naslovljenom *Balšići i Kotor* (59-76). Iako je više generacija porodice Balšić otvoreno iskazivalo svoje ambicije i nastojalo da se domogne ovog važnog ekonomskog središta, Kotor je više od pola stoljeća predstavljao jabuku razdora između Balšića i Mlečana. Na drugom kraju lanca, Mlečani su u posjedovanju Katora vidjeli ključ stvaranja konkurencije Dubrovniku. Aktivnosti oko zaposjedanja Katora dovele su Balšiće u sukob sa kraljem Tvrtkom I koji će se osamdesetih godina XIV stoljeća aktivno angažovati oko posjedovanja ovog grada. Uzimajući u obzir spomenuti kontekst, Kotor se u ovim odnosima izdvaja kao pogodan poligon za demonstraciju političke moći okolnih

vladara. I u ovom segmentu autor je krenuo u obradu problematike sa stanovišta državnog kontinuiteta po kojem je Kotor u kontekstu historijskog prava pripadao Zeti, odnosno njenim vladarima.

Crkvene prilike u Zeti u doba Balšića (77-90) promatrane su kroz objektiv naporednog egzistiranja katoličke i pravoslavne konfesije. Najupečatljiviji vjerski događaj epohe Balšića odnosi se na prihvatanje katoličanstva Balšinih sinova Đurađa, Stracimira i Balše 1368. godine u jednom politički potkovanom preobraćenju. Iako su Balšići u ovoj generaciji otvoreno iskazivali svoju pripadnost katoličanstvu, a Đurađ II čak papi Bonifaciju IX obećao Zetu ako ne bude imao nasljednika, oni su ovim činom višestruko profitirali u smislu papine naklonosti u ratu protiv Osmanlija i njihovih saveznika, te kroz prizmu ambicija oko Kotora, jer su o ovom smislu nastupali kao katolički vladari. Međutim, uporedo su Balšići održavali dobre veze i sa visokim klerom pravoslavne vjere. Ove će se aktivnosti još povećati u vrijeme Balše III koji će se definitivno vratiti u pravoslavlje početkom XV stoljeća. Autor ovu preorijentaciju posmatra kroz ulogu Balšine majke Jelene, sestre srpskog despota Stefana Lazarevića. Autorova zapažanja su prihvatljiva ukoliko sagledamo Jelenin kasniji angažman kada će i pored činjenice što je udata za Sandalja Hranića nastojati pred smrt u Dubrovniku vlastitim sredstvima podići pravoslavnu crkvu.

Nastojeći sagledati prošlost Balšića iz svih uglova autor je u poglavlju *Društveno-ekonomski i privredni odnosi u Zeti Balšića (91-138)* obradio stil života ljudi ovog područja, te njihova zanimanja kao izvor obezbjeđivanja egzistencije. Temeljito pristupajući zadanom okviru autor uočava kako se po ustaljenom srednjovjekovnom ša-

blonu stanovništvo u visinskim predjelima bavilo stočarstvom, a u nešto nižim oblastima zemljoradnjom. Međutim, interesantna je činjenica kako je na ovom području najrazvijenija privredna grana proizvodnja soli. Kako je to i inače slučaj, u unosne poslove se uključuju i susjedne države, u slučaju Zete to je vjerna sjenka Venecija. Teritorij Zete je bio važan i kao tranzitno područje prema Srbiji preko kojeg su vodili brojni karavanski putevi, te se nalazile karavanske stanice. Rijeka Bojana u ovo vrijeme također predstavlja značajan faktor u prijevozu roba i trgovini. Monetarni sistem Zete podrazumijevao je uporednu upotrebu više vrsta valuta poput perpera, folara, zlatnog groša, zlatnog dukata, groša, te barsko-mletačkog bagatina. Po ustaljenoj praksi ovog podneblja i Zeta je imala uobičajene odnose sa Dubrovnikom, vršena je trgovačka razmjena, mladići su odlazili na izučavanje zanata, dubrovački majstori su dolazili na poziv vladara, a bogati građani Ulcinja, Bara, Ljepa, Skadra i ostalih gradova su po sistemu kreditne trgovine ulazili u poslove sa dubrovačkim vlastelinima.

U poglavlju *Društveno-pravni odnosi u Zeti Balšića (139-155)* autor je na malom broju stranica obuhvatio obiman povijesni kontekst. Nastojeći definisati državno ustrojstvo i gradsku (samo)upravu, autor je elaborirao niz zvanja, funkcija i titula koje je baštinito zetsko društvo u doba Balšića. Naime, kako je to inače slučaj sa dijelovima nekadašnjeg Srpskog carstva i na prostoru Zete su egzistirale titule preuzete iz bizantske prakse, bilo da se radi o označavanju društvenog ranga plemića sa baštinom ili dvorskih titula. Zetski gradovi, pogotovi oni na priobalnim područjima imali su gradsku upravu u mnogome sličnu dubrovačkoj, koja se sastojala iz triju vijeća, u zetskom slučaju nazvanih malo, veliko i tajno

vijeće. Obrazovan je i sloj bogatih građana koji su pokušali da organizuju svoja vijeća po ugledu na plemstvo, u mnogome sličan princip koji posmatramo na uzorku poznate dubrovačke bratovštine sv. Antuna. Balšići su u mirnim vremenima imali više prijestolnica poput Bara, Skadra i Ulcinja.

Simboli Balšića (157-169) naslov je poglavlja u kojem su opisani feudalni simboli zetske vladarske dinastije. Kroz prizmu jednog očuvanog primjerka zastave Balšića autor posmatra tri trake koje bi po njegovom mišljenju mogle simbolizirati braću Stracimira, Đurđa i Balšu. Do danas je sačuvano više grbova Balšića kroz poznate zbirke poput Korenić-Neorićeve, Beogradskog i Fojničnog grbovnika, pri čemu se uočava kako se grbovi Balšića javljaju u dva oblika. Jedan od oblika sastoji se od motiva vučje glave sa otvorenim ustima i ispruženim jezikom na štitu i na kruni, te oblik sa vučjom glavom na vrhu i sa sedmokrakom zvijezdom na štitu.

Dinastička porodica Balšića (171-204) predstavlja svojevrsnu biografiju svakog od članova ove dinastije. Autor izdvađa najvažnije i najinteresantnije podatke iz vremena i života svakog od aktera ove epizode crnogorske prošlosti formirajući zgodno štivo za potencijalne čitaoce koji će imati namjeru samo fragmentarno da se informišu i upoznaju sa prošlošću ove dinastije. Nakon deskripcije najznačajnijih aktivnosti aktera četiri generacije muških glava Balšića koje završava sa pregledom života Stefana Balšića Maramontea, autor se osvrće i na najznačajnije crtice iz života balšićkih dama Jelene, Jevdokije i Ruđine.

Bogate *Kulturne prilike u Zeti Balšića (205-238)* autor promatra kroz nekoliko dimenzija u kojima je dijagnosticiran opšti kulturološki princip koji se zasnivao na dotadašnjoj nemanjičkoj tradiciji pod ja-

kim uticajem Bizanta, te primanju novih zapadnih tekovina gotike preko primorskih gradova i italijanskih zemalja. Najistaknutiji kulturološki izraz, zasvjedočen kroz jedinstveni graditeljski obrazac, manifestirao se kroz vjerske objekte tzv. trikonhalnog oblika. Kroz zidno slikarstvo zrcali se vizantijski, gotički, te miješani vizantijsko-gotički stil. Najveći raskorak između pravoslavnog i katoličkog slikarstva očituje se u iluminacijama tekstova. Od književnih ostvarenja iz perioda Balšića najznačajnija su jevanđelja poput vranjinskog, četverojevanđelje starčeve gorice, cetinjski psaltir, gorički zbornik, šestodnevnik, te Jelenin testament. Najveći broj ovih ostvarenja nastao je okviru manastira poput ono u Vranjini, Starčevu, te manastira na Jezeru, iz čega se nazire kako su Balšići pored proširenja i odbrane svoga teritorija veću pažnju posvećivali i književnom stvaralaštvu.

Kroz simboličan naziv *Zetski arhiv (239-299)* autor je objavio dokumente iz ovog vremena koji su ranije publikovani u izdanjima poput *Monumenta Montenegrina* ili *Monumenta Serbica*, te u ostalim zbirkama izvora. Na ovaj način omogućeno je čitaocima da se nakon upoznavanja sa materijom o vremenu Balšića direktno susretnu i sa izvorima na osnovu kojih je konstruisana njihova prošlost.

Monografija akademika Božidara Šekularca *Crna Gora u doba Balšića* predstavlja sintetsko uokvirenje do danas poznatih podataka o istaknutoj porodici koja je izrasla na ruševinama Srpskog carstva, čvrsto se usidrila na teritoriju Zete, odupirala susjednim državama, te nastojala uspostaviti vjerske jednakosti. Sagledavanjem slike o prošlosti formirane na osnovu istraživanja domaćih i susjednih povijesničara moguće je proširiti uglove posmatranja što dovodi do prijeko potrebne pluralizacije misli o

minulim vremenima. Problematika koncepcije nad prošlošću na Balkanu je posljednje stoljeće i po višenacionalni problem. Međutim, čini se da smo svjedoci jednog novog vremena, jednih novih historiografija koje za cilj imaju plemeniti ideal očistiti prošlost od modernih naslaga. Božidar Šekularac nastoji promatrati prošlost Zete u doba Balšića sa stanovišta moderne crnogorske medievistike. Ova je knjiga plod

proučavanja prošlosti jednog naroda čiji je autor pripadnik, te ujedno predstavlja analizu ove epohe u njenom najglomaznijem obimu. Upoređujući svoja zapažanja sa postojećim mišljenjima autor na mnogim mjestima nudi izijenjenu i revidiranu historiju jedne prošlosti.

Enes Dedić

Edin Hajdarpašić, *Whose Bosnia? Nationalism and Political Imagination in the Balkans 1840-1914* (Čija Bosna? Nacionalizam i politička imaginacija na Balkanu 1840-1914), Ithaca, New York: Cornell University Press, 2015.

Unatoč skromno formuliranom naslovu, ovo je zadivljujuće uspješna knjiga - i kao empirijska studija i kao doprinos razumijevanju modernih nacionalnih pokreta u svijetu. Edin Hajdarpašić na temelju empirijskog istraživanja izvodi fascinantan revizionistički narativ nacionalnih pokreta u devetnaestom stoljeću u središnjim zemljama bivše Jugoslavije. Nadalje, on nam nudi sveobuhvatnu rekonceptualizaciju modernih nacionalnih pokreta, i to sa globalnim implikacijama. Njegov rad svjedoči o godinama iscrpnog istraživanja, dubokog promišljanja i ikonoklastične spremnosti na propitivanje široko rasprostranjenih pretpostavki sadržanih u prethodnim radovima.

Ovaj rad nije ni studija identiteta niti nacionalnih lojalnosti, mada može duboko utjecati na buduće proučavanje tih tema. Neposredni predmet Hajdarpašićevog interesa su opipljivi, provjerljivi fenomeni nacionalnih pokreta, pogotovo aktivisti koji su ih predvodili i ideje koje su zagovarali.

On uranja u trnoviti gustiš tog podzemnog historijskog busenja kako bi istražio zajednička porijekla i sličnosti između pokreta u tom regionu i njihove bremenite odnose tokom vremena. Posvećujući dužnu pažnju srpskim, hrvatskim, muslimanskim i jugoslovenskim nacionalnim projektima u devetnaestom stoljeću, on razmatra i one kratkotrajnije pokrete koji su prihvatili ilirske, južnoslavenske, osmanske i habsburške ideale.

Hajdarpašić velikodušno odaje priznanje postojećim radovima na ovu temu, ali iskazuje sumnju u pretpostavke koje stoje iza mnogih tih studija. On zapaža tendenciju naučnika da nacionalne pokrete tretiraju kao linearno, sekvencionalno napredovanje kroz jasno definirane faze razvoja. Takvi narativi obično počinju opisivanjem temeljnog rada usmenih intelektualaca, ratnika-junaka i političara, vizionara. Potom se „budi“ nacija, kako njeni pripadnici otkrivaju svoj davno zakopani zajednički kulturni identitet, a aktivisti mobiliziraju